

İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ
IRCICA

OSMANLI DÜNYASINDA BİLİM VE EĞİTİM

MİLLETLERARASI KONGRESİ TEBLİĞLERİ

İstanbul 12-15 Nisan 1999

Derleyen
Hidayet Yavuz Nuhoglu

İSTANBUL, 2001

Osmanlı Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizi
Seri No:7

İslâm Konferansı Teşkilâtı (İKT)
İslâm Tarih, Sanat ve Kültür
Araştırma Merkezi (IRCICA)

Adres:
Barbaros Bulvarı
Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
Beşiktaş

Posta Adresi:
P.K. 24, 80692 Beşiktaş – İstanbul – Türkiye

Tel: 0212 259 17 42
Fax: 0212 258 43 65
e-mail: ircica@superonline.com
web-site: <http://ircica.org>

Sayfa Düzeni ve Dizgi: Acar Tanlak
Kapak: Hatice Polat

PC/6 – 2001/5
ISBN= 92-9063-090-6 (takım için)
ISBN= 92-9063-093-8 (Türkçe edisyon için)

IRCICA KÜTÜPHANE KATALOG FİŞİ

Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi
(12-15 Nisan 1999: İstanbul)
Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi
Tebliğleri/Derleyen: Hidayet Yavuz Nuhoglu. - İstanbul: İslâm
Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2001. . . .
XXXVII, 761s.: res., fig.; 24 sm.- (Osmanlı Tarihi Kaynak ve
İncelemeleri Dizisi seri no: 7)
ISBN 92-9063 -093-8
1. Eğitim – Tarih- Türkiye- Osmanlı Dönemi 2. Bilim – Tarih
– Türkiye – Osmanlı Dönemi I. Nuhoglu, Hidayet Yavuz
(Derleyen) II. Osmanlı Dönemi Konu III. K.a.IV. (Seri)
370.9561

FATİH DÖNEMİ MUSİKİŞİNASLARINDAN ŞEMSEDDİN NAHÎFÎ ve BİLİNMEYEN BİR ESERİ

Recep USLU*

Fatih döneminin musiki dünyası hakkında etraflıca yazılmış bir makale veya eser yoktur. Bunun için dönemin musiki dünyasını ortaya çıkaracak kaynakların tesbit edilmesi gereklidir. Konuyla ilgili Musiki Mecmuası'nda yayınlanan Hüseyin Sadettin Arel ve Laika Karabey'in iki makalesi¹ Fatih dönemiyle ilgili olmakla birlikte pek kısır makalelerdir. Arel'in makalesinde musiki nazariyatçısı Hâce Abdülkadir'in oğlu Hâce Abdülaziz'in Fatih için yazmış olduğu musiki nazariyatı eserinin verdiği bilgilerin kullanıldığını görüyoruz. Fatih zamanında yazılmış musikişinasların hayatı ile ilgili bir eser olmamakla birlikte onun zamanına yakın zamanda yazılmış tezkirelerin konuya ışık tutacağı tahmin edilebilir. Ancak tezkirelerde verilen bilgilere inildiği zaman hiçte sanıldığı gibi verilen bilgilerin kolay değerlendirilemeyeceği görülecektir. Bunun en büyük sebebi tezkirecilerin yazdıkları şahısların hayatları ile kısır bilgi vermeleri, bir çok şairin ölüm tarihini veya ne zaman yaşadıklarını belirtmemeleri işi zorlaştırmaktadır. Fatih zamanındaki musikişinas şairlerin hayatı hakkında incelediğimiz ilk tezkire Sehi'nin Tezkire'sidir. Anadolu'da yazılan ilk tezkirenin sahibi olan Sehi'nin (ö. 1548) tezkiresi Kanunî Sultan Süleyman'a 1538'de sunduğu *Heşt Bihişt* adlı eserdir.² Ona yakın zamanda tezkire yazan Latifi'nin verdiği bilgilerin de ondan aşağı kalır yanı yoktur. Taşköprîzade'nin (ö. 1561) Kanunî devrinin sonlarına kadar Osmanlı topraklarında yaşamış şahısları anlattığı Arapça *eş-Şekâikun-nu'maniyye*'sinde aynı şekilde zaman tanımlamaları kısıtlıdır.³ Taşköprîzade'nin eserini bazı ilavelerle tercüme eden Mecdî (ö. 1590) *Hadaiku's-şekaik*'inde Kanuni öncesi devirlerde yaşamış kişileri

* İstanbul

¹ Arel, Sadettin, "Fatih Devri Musikîsi", *Musikî Mecmuası*, sy. 63, 1953, s. 76; Karabey, Laika, "Fatih Devri Musikîsi Hakkında Kısa bir Mütalaa", *Musikî Mecmuası*, sy. 63, 1953, s. 92

² Sehi, *Tezkire: Heşt Bihişt* (haz. Mustafa İsen), İstanbul 1980; orijinal tıpkıbasım nşr. Günay Kut, İstanbul 1978, vr. 67b *

³ Taşköprîzade, *eş-Şekâiku'n-numâniyye* (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul 1985

tarhlandırmede bilgileri yetersizdir.⁴ Bütün bu eserlerdeki zaman tesbiti zorlukları daha sonra yapılmış araştırmalara da yansımıştır. Bursalı Tahir,⁵ Mehmed Süreyya'nın⁶ metinlerinde de aynı şeyler görülebilmektedir. Böylece çıkan netice II. Murad, Fatih ve II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim devirlerinde yaşamış çoğu musikişinas şairlerin kesin zamanlarını tesbit için başka delillerle kuvvetlendirmek gerekmektedir.

Fatih döneminin musiki dünyası için elde mevcut ve kesin olarak Fatih'e yazıldığı bilinen eserlere bakılacak olursa bunların bu dünyanın bir parçası olmakla birlikte sarayda ve halkın içinde bulunan diğer musikişinaslar hakkında bilgi vermedikleri görülecektir. Fatih'e yazılan musiki nazariyatı eserlerinden biri Farsça yazılmış Hâce Abdülaziz'in, diğeri Arapça yazılmış Fethullah Şirvanî'nin eseridir. Bunlardan Hâce Abdülaziz eserini yazarken babası Hâce Abdülkadir Meragî'nin *Makâsıdü'l elhân* adlı eserini taklid etmiş ve neredeyse bilgileri aynen tekrar etmiştir. O kadar ki meşhur müzisyenler bölümünde Osmanlı sarayındaki bir tek musikişinastan bahsetmemektedir. Fethullah Şirvanî ise nazari bilgiler verirken eserini yarıda bırakmış, tamamlamamıştır. Konuya ışık tutacağı tahmin edilen Fatih zamanındaki Osmanlı arşiv belgelerinin bir kısmını Muallim Cevdet, bir kısmını Ahmet Refik Altınay yayınlamışlardır. Bu vesikalarda bazı musikişinasların adlarını tespit etmek mümkün olmaktadır.

Bir Güfte Eseri Külli Külliyyat-ı Şems-i Rumî

Süleymaniye Kütüphanesinde bir tek nüshası bulunan Külli-i Külliyyat-ı Şems-i Rumî (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1002) 197x128, 125x72 mm ölçülerinde 168 vr.lık bir güfte mecmuasıdır. Eserin eldeki mevcudu harekesiz kırma nesih veya nestalik hatla, eser içindeki başlıklar kırmızıyla yazılmıştır. Tamamı sarı-yeşil renkli kağıtlardan oluşan mecmuanın son sayfalarının farklı kalemle yazıldığını kabul

⁴ Mecdî, *Hadâiku'ş-şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1269'dan ofset İstanbul 1986, I, 231-232

⁵ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1915, I, 333.; a.mlf., *Aydın Vilayetine Mensup... Teracim-i Ahvali*, İzmir 1994, s. 32-33. Buradaki bilgiler *Osmanlı Müellifleri* adlı eserindekinin aynısıdır.

⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Heppenheim 1971, II, 161

edersek ferağ kaydı yoktur. Bu varaktan sonra Suphi Ezgi ve O. Wright'in de belirttiği gibi çoğunluğu Hacı Abdülali'ye ait olmak üzere Abdülmü'min, Nazım Efendi (vr. 149b), İtri (vr. 151b vd.), Koca Osman (vr. 156) gibi bazı kişilerin güfteleri kaydedilmiş, ayrıca bu ilavelere devam edilerek nüshanın baş tarafındaki boş sayfalara da yapılmıştır. Eserin vr. 145'den sonraki yazısının değişmesini aceleyle yazmaya yorarsak aynı yazı eserin baş tarafındaki boşluklarda devam etmiş olduğunu ve bütün eseri kaleme alan Derviş Mehmed'in adının da bu baş taraftaki kayıtların sonunda yer aldığı görülebilir.

Eserin adı: Bizim üzerinde inceleme yaptığımız eserin başında "Küllî Külliyyat-ı Şems-i Rumî" yazmaktadır. Bu adın sonunda yer alan "rahmetullahi aleyh" ifadesinden eserin istinsah edildiği zaman Şems-i Rumî'nin öldüğü anlaşılmaktadır. Eserin adı Küll-i Külliyyat veya Külliyyat olarak Katip Çelebi, Bağdatlı İsmail Paşa ve Riyazizâde'de geçmemektedir.

Eserin müellifi: Derviş Mehmed adında bir bestekarın musiki tarihinde var olduğu bilinmektedir. Bu şahıs ile eserin yazarı aynı kişi olabilir. Eserin girişinde yer alan Şems-i Rumi ismi dikkat çekicidir. Türk edebiyatında Şems-i Rumi diye tanımlanacak kişinin adı Şems veya Şemseddin, doğduğu yerin Anadolu olması akla gelmektedir. Bilindiği gibi Anadolu'da faaliyette bulunan veya doğan kişiler Selçuklular ve Osmanlıların ilk zamanlarında Rumi nisbesi ile anılırdı. Mevlana Celaleddin-i Rumi gibi bir çok örnek verilebilir. Adının Şems veya Şemseddin olmasından yola çıkarak Türk edebiyatında musiki ile uğraştığı bilinen tek şairin Şemseddin Nahîfî olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Fars edebiyatında ise Şems-i Rumî veya Şemseddin Rumi adlı bir şaire rastlanılmamaktadır.⁸ Dânişpejuh Şems-i Rumî'nin kişiliği hakkında iki tahminde bulunur. Bunlardan biri Şemseddin Sivasi, diğeri Şemseddin Ahmed Efendi olup her ikisi de Yavuz Sultan Selim zamanında yaşamışlardır.⁹ Ancak bu ikisinin biyografi eserlerinde musiki ile ilgili bir

⁷ İpekten, Haluk vdğr., *Ansiklopedik Divan şairleri*, Ankara 1988, Şems ve Nahîfî md.leri

⁸ Deyhim, *Tezkire-i Şuara-i Azerbaycan*, Tebriz 1986; Hayyampur, *Ferheng-i Suhenveran*, Tebriz 1340

⁹ Dânişpejuh, M. Takî, "Edvâr-ı Sultânî", *Hilner u Merdum*, sy. 173, Tahran 2535 şş., s. 18

eserinin varlığından söz edilmemiştir. Şems olarak bilinen şairlerden müzikle uğraşan ve bu konuda bir eseri olduğu nakledilen yalnızca üzerinde durduğumuz Aydınlı Nahîfî Şems'tir. Katip Çelebi Nahîfî veya Şems-i Rumî adına bir eser kaydetmemiştir. İsmail Paşa'nın eserlerinde Şems-i Rumî yoktur, ancak *Hedîyyetül ârifin*'de yer alan üç Nahîfî ise bizim müellifimizle aynı kişi değildirler. Riyazizâde'nin *Esmâül kütüb*'ünde de bu adlara rastlamadık. Eserin Derviş Mehmed tarafından (vr. 3a) yazıldığı bellidir.

Eserin içindekiler: Giriş kısmında Arapça "İnsanların ilerlemesi için ilimlerle nefisleri süsleyen Allaha hamd olsun" (vr. 1b) cümlesinin ardından diğer eserlerde olduğu gibi salat ve "emma ba'd" yer alması gerekirdi. Ancak böyle bir ifadenin yer almadığı cümle birdenbire "zengüle: nenen nenen der ta ka na ta der der ten telellen der ni, rast: derelli tenenni tenenne dir ten tenenni neder nen tene der, Isfahan: na ka der nen telerne, büzürk: teller ten tenni" ve diğer makamlar ve terennümleriyle devam etmekte, darbülfetih terennümüyle birinci kısım bitmektedir (vr. 1b-5a.). "Tasnîf der makâm-ı Rast" başlığı altında rahmetle anılan Ali Avvâd'a göre Rast makamının Arap ve Acemlere göre nasıl anlaşıldığı terennümlerle veriliyor (vr. 5a-6a). Abdülmü'min'e göre seb'anın anlatıldığı kısımda 1-Arapların zengüle'si: Acemlerin rast'ı, 2-Arapların murakka'ı: Acemlerin çargâh'ı sakil usulde, 3-Arapların zâvil'i: Acemlerin nişabürek'i, 4-Arapların Hüseyinî'si: Acemlerin zeynürek'i, 5-Arapların Irak'ı: Acemlerin ?'ı (okunamadı), 6-Arapların pençgah'ı: Acemlerin Isfahan'ı, 7-Arapların geveşt'i: Acemlerin sitte-bekar'ı güfte ve terennümleriyle örneklendiriliyor (vr. 6a-12b). Bazılarına göre sakil usulde Uşşak makamı tasnifinin ardından (vr. 13b) Ali Sî tâ'ye göre seb'ayı sıralamaktadır. Bunlar: 1-sedarb, 2-sedarb düğah, 3-Hisâr gayr-ı müstehâb darb, 4-sedarb çargah, 5-sedarb şehnaz, 6-sedarb gerdaniye, 7-sedarb selemek (vr. 14b-19b). Ardından Ali Sî tâ'ye göre aşr'ın örnekleri veriliyor: Hafif usulde selemek, Hüseyinî, Isfahan, evc, hisâr, rehavî, nühüft, bestenigar, gerdaniye, Irak (vr. 20b-28b). Ali Sî tâ'ye göre Hisar makamında darbülfetih, Abdülmü'min'e göre nevrüz makamında darbülfetih, Asmai'ye göre nühüft makamında darbülfetih güfte örnekleri ve terennümleri (vr. 29b-31a). Rıdvan Şah'ın seb'asında gerdaniye ve Irak güfte örneği (vr. 31b-32b). Rıdvan Şah'tan Rast örnek güfte (vr. 32b). Ali

Sîtâî'den hamse: düğah, geveşt, pençgah, şehnaz, nîrîz örnekleri (vr. 33a-37a). Nazari bilgiler olarak değerlendirilebilecek bu kısımdan sonra sedarb, çardarb, hafif, evsat, cer, cerr-i hafif, amel, kavî-i murassa, sakil, darbulfetih, remel, remel-i kasir, remel-i tavil, savtulamel, muhaccel, nim sakil, revan, fahte darb, rahkerd usullerle çeşitli makamlarda bestelerin Arapça, Farsça güfteleri, bestekarların adları, şarkılar terennümleriyle eserin sonuna kadar örneklendirilerek devam etmektedir. Eserin *Külliyat-ı Şems-i Rumi* kısmının bittiğini sandığımız temmet ifadesinin yer aldığı 144. vr.ğa kadar Türkçe güfte yoktur. Burdan sonraki kısmın Derviş Mehmed tarafından ilave edildiğini tahmin etmekteyiz. Bu kısımda Hâce (Hâce adına bir çok bestede Abdülkadir adının belirtilmemiş olması dikkat çekicidir)¹⁰, Hâce Abdülali (vr. 147a, 148b, 151a, 153a, 163a, 163b, 167a, 167b, 168b, daha sonra başa geçen yazıda 2a), İtri (vr. 151b, 162a, 163a, 167a), Koca Osman (148b, 156a, 166a), Nazım Efendi (149b), İmam Sagir'in besteleri vardır. Burada tek Türkçe güfte Nazım Efendi'nin bestesidir.

Küllî Külliyat-ı Şemsi Rumî'de bestekarlar:

Eserde adından başka bilgi verilmeyen bestekarlar alfabe sırasıyla: Abdülaziz b. Abdülkadir, Abdülhak Fervây, Abdülmü'min, Abdürrahim Şems, Ali Avvâd, Ali Can Kalenderi, Ali Sîtâî, Asmaî, Bedreddin Kulehduz, Binâyî, Cüneyd Minkar, Çulha İlyas, Emir Gazanfer, Fatır Sagir, Hacı Halilzade, Hammam (Hümam) el-Mısrî, Haydar Mısrî, Hâce Abdülkadir, Hâce Tahir, Hüseyin Mardinî, İbn Harbende, Kâşkenker, Mahmud Kulehduz, Mehmed Düyek, Muhammed Lala, Mehmed Siyah Kastamoni, Mevlana Şems, Muhyiddin Deştî, Nasreddin İskenderânî, Nu'man Herevî, Öksüz Ali, Rıdvan Şah, Salgur Şah, Seydi Ali Çelebi, Sultan Ahmed Bağdadî, Mevlana Şâvûr Kastamonî, Şems-i Rumî, Şeyh Safay-i Semerkandî, Bayezid b. Hubla, Üstad İshak. Hz. Ali adına da bir beste yer almaktadır.¹¹ Eserde ondan fazla bestesi yer alanlar Abdülmü'min, Hâce Abdülkadir, Ali Sîtâî, Emir Gazanfer, Rıdvan Şah, Şems-i Rumî'den ibarettir.

¹⁰ - vr. 2b, 145b, 147b, 150a, 152a, 153b, 154a-b, 155a-b, 156a, 157a, 157b, 158a-b, 159a-b, 160a-b, 161a-b, 162b, 163b, 164a, 165a-b, 166b, 167b, 168a-b

¹¹ vr. 94b

Külliyat'ın baş tarafında yer alan "beyan-ı ika" şunlardır: sakil, vereşan, evsat, divan, fahte darb, türki darb, çenber, çardarb, sema, serendaz, hezec, hafif, sedarb, remel-i tavil, remel-i kasir, muhaccel, darb-i fetih. Bu kısmın dışında örnekleri verilen usuller: 1 örnek verilen usuller: cerre,¹² cerre hafif,¹³ fahte darb,¹⁴ rahkerd,¹⁵ revan.¹⁶ Birden fazla örnek verilen diğerleri şunlardır: çardarb,¹⁷ darbulfetih,¹⁸ evsat,¹⁹ hafif,²⁰ remel-i kasir,²¹ remel-i tavil,²² sakil,²³ nimsakil,²⁴ sedarb,²⁵ serendaz.²⁶ Formlar: hamse,²⁷ seb'a,²⁸ aşr,²⁹ amel,³⁰ kavl-i murassa,³¹ kıt'a,³² savtul amel,³³ muhaccel,³⁴ tasnif,³⁵ mustehab.³⁶

¹² vr. 46a evc

¹³ vr. 39b hüseyinî

¹⁴ vr. 104a hüseyinî

¹⁵ vr. 135a türki hicaz

¹⁶ vr. 94b rast

¹⁷ 20 adet: vr. 38b mahur, 40a nühüft, 45b, 65b irak maye, 55b kuçek, 61b-62b gerdaniye, 70a-71a muhayyer, 74a-75a buselik, 82a-b neva, 87b izzal, 97a-b pençgah, 115b nişaburek, 122a acem, 126a büzürk, 134b türki hicaz

¹⁸ 5 adet: vr. 29b hisar, 30a nevrüz, 31a nühüft, 57b nüriz, 123a acem.

¹⁹ 20 adet: vr. 44b nüriz, 47a, 63b, 98b pençgah, 50a-b dugah, 58b çargah, 59a-b, 60a mahur, 59a-b, 69b nühüft, 68a nigar, 71b muhayyer, 78b karcıgar, 81b neva şebkari, 87a izzal, 112b selemek, 124a ruhevî, 133a segah, 134a bestenigar

²⁰ 20 adet: vr. 44a ısfahan, 47b mahur, 53b dugah, 54b kuçek, 60b mahur el-mulakkab bi-uzzal firenk, 65a irak, 75b, 76a-b buselik, 76a-b, 77a karcıgar, 79b uşşak, 84b, 104b hüseyinî, 85b izzal, 107a izzal, 111b ısfahan, 115a nişaburek, 126a şehnaz, 137b evc, 138b nüriz, 140a muhayyer

²¹ 5 adet: vr. 69a nühüft, 73b buselik, 83a neva-yı şebkari, 88b Hüseyinî, 127a büzürk

²² 2 adet: vr. 62a gerdaniye, 109b pençgah

²³ 23 adet: vr. 58a hicaz, 64b irak, 78a karcıgar, 86b, 106b izzal, 89b, 90a rast, 101b, 103b, 105a-b Hüseyinî, 109a, 110a, 116a pençgah, 112a, 114a-b selemek, 120 çargah, 121a-hocest sakil, 129b sünbüle, 131b segah, 139a nihavend, 141b acem

²⁴ vr. 93b rast. Nim sakil ile evsatın aynı olduğu için bk. Binai, s. 117

²⁵ 44 adet: vr. 39a nevrüz, 40b, 41a uşşak, 48b, 51a, 56a dugah, 64a murguk ?, 66a irak ve irak el-mulakkab be-gülstan irak, 67a-b irak, 68b gerdaniye, 71b Hicaz dugah, 74b makam?, 79a hûzî, 81b, 83a, 84a neva, 85b, 86a, 88a izzal, 91b, 92a-b rast, 94b hazzan, 99a-b, 100a, 109b, 111a pençgah, 101b, 102b Hüseyinî, 103a sedarb hafif- Hüseyinî, 113b selemek, 122b, 123b acem, 124b saba, 125a ruhevî, 125b nevrüz, 127b büzürk, 129a, 130a sünbüle, 132a, 132b segah, 135b evc. Türk musikî literatüründe göremediğimiz Sedarb, Arapların remelinin bir çeşidine Farsların verdikleri bir isimdir. Binâî, s. 115

²⁶ 5 adet: vr. 32b rast, 41b hazzan, 42a-b ısfahan, 98a pençgah

²⁷ vr. 33a-37a dugah, geveşt, pençgah, şehnaz, nüriz makamlarında

²⁸ vr. 6a-12b, 11b, 12b, 14b, 15b, 16b, 17a, 18a, 19b, 31b, 144b, 143a

²⁹ vr. 20b-28b=10 adet

³⁰ -vr. 32a irak m., 33a-b, 36b, 37a, 43b, 51b, 52b, 63a, 72a, 80a, 95a, 96b, 101a, 105a, 116b, 117a, 118a, 119a, 120a, 121a, 127b, 128b, 131a, 133b, 136b, 137a, 140b, 142b, 144a

Külliyat'ta terennümleri verilen makamlar: zengule, rast, ısfahan, büzürk, uşşak, kuçek, ruhavî, ırak, hüseyinî, buselik, neva. Beyan-ı avaze: selemek, hisar, geveşt, şehnaz, nevrüz, maye, gerdaniye. Beyan-ı şub: vasf-ı yegah, segah, çargah. Beyan-ı terakib: bestenigar, pençgah, nîrîz, uzzal, muhayyer, nühüft, nihavend, karcığar, huzî, acem, müberka, behreser (?), zemzem, hümayun, hocest, nîrîz-kebir, aşiran, sünbüle, nişaburek, zâvil, müstear, hicaz türki, evç, nigar nik.

Külliyat'ta beste örneği verilen seba, aşr, hamse gibi guruplandırmalar dışındaki makamlar ve kaç adet örneği oldukları: 1 adet örneği olan makamlar: bestenigar,³⁷ hisar,³⁸ hocest,³⁹ hûzî,⁴⁰ nigar,⁴¹ nihavend,⁴² nişaburek,⁴³ saba,⁴⁴ şehnaz.⁴⁵ 2 adet örneği olanlar: çargah,⁴⁶ hazzan,⁴⁷ hicaz,⁴⁸ türkî hicaz,⁴⁹ kuçek,⁵⁰ ruhevî.⁵¹ 3 adet örneği olanlar: büzürk,⁵² evc,⁵³ ısfahan,⁵⁴ nevrüz,⁵⁵ nîrîz,⁵⁶ sünbüle,⁵⁷ uşşak.⁵⁸ 4 adet

³¹ vr. 45a

³² vr. 49b

³³ -vr. 89a

³⁴ vr. 91a, 57a hicaz, 126b

³⁵ vr. 13b, 57a hicaz, 128a

³⁶ vr. 43b

³⁷ vr. 134a evsat

³⁸ vr. 29b darbul fetih

³⁹ vr. 121a -sakil

⁴⁰ vr. 79a sedarb

⁴¹ vr. 68a evsat

⁴² vr. 139a sakil

⁴³ vr. 115b çardarb, 115a hafif

⁴⁴ vr. 124b sedarb

⁴⁵ vr. 126a hafif

⁴⁶ vr. 120 sakil, 58b evsat

⁴⁷ vr. 41b serendaz, 94b sedarb

⁴⁸ vr. 71b sedarb, 58a sakil

⁴⁹ vr. 134b çardarb, 135a rahkerd

⁵⁰ vr. 55b çardarb, 54b hafif

⁵¹ vr. 124a evsat, 125a sedarb

⁵² vr. 126a çardarb, 127a remel-i kasir, 127b sedarb

⁵³ vr. 46a cerre, 135b sedarb, 137b hafif

⁵⁴ vr. 44a, 111b hafif, 42a-b serendaz

⁵⁵ vr. 39a, 125b sedarb, 30a darbul fetih

⁵⁶ vr. 138b hafif, 44b evsat, 57b darbul fetih

⁵⁷ vr. 129a, 130a sedarb, 129b sakil

⁵⁸ vr. 40b, 41a sedarb, 79b hafif

örneği olanlar: gerdaniye,⁵⁹ karcıgar,⁶⁰ muhayyer,⁶¹ segah.⁶² 5 adet örneği olanlar: acem,⁶³ selemek.⁶⁴ 6 adet örneği olanlar: buselik,⁶⁵ dugah,⁶⁶ mahur,⁶⁷ neva,⁶⁸ nühüft.⁶⁹ 8 adet örneği olanlar: ırak,⁷⁰ rast.⁷¹ 9 adet örneği olan: uzal.⁷² 12 adet örneği olan: hüseyin.⁷³ 14 adet örneği olan: pençgah.⁷⁴

Külli Külliyyat-ı Şems-i Rumi'nin Yazıldığı Zaman ve Kaynakları: Bu güfte mecmuasının XVII. yüzyılda yazılmış olduğu genel kabul görmüştür. Eserde İtri, Koca Osman'ın bestelerine yer verilmesi bu besteleri kaydeden kişinin eseri XVII. yüzyılda yazmış olduğunu gösterir. Ancak eserin içindeki bilgilere bakılacak olursa eserin XV. yüzyıl bilgileri ve terimlerini taşıdığı görülecektir. Eserin ilk kısmı diyebileceğimiz 144 veya 145. vr.ğa kadar olan kısım incelenirse burada görülen seb'a, aşr, kavı, tasnif gibi formlar, çardarb, sedarb gibi usul adları XV. yüzyılda Orta Asya'da kullanılan terimlerdir. Bunlar XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarında yazılan nazariyat eserlerinde pek görülmeyen ve gittikçe terkedilen terimlerdir. Öte yandan eserde adı geçen bir çok bestekarın adı XVII. yüzyıl nota mecmuası Ali Ufki'de daha sonra yazılmış olan Kantemiroğlu Edvar'ındaki nota örneklerinde geçmemektedir. Bestekarlardan Sultan Ahmed Celayirli sultanı olup XV. yyda yaşamıştır. Rıdvanşah, Sultan Hüseyin ve Sultan Ahmed Celayir

⁵⁹ vr. 61b-62b çardarb, 62a remel-i tavil, 68b sedarb

⁶⁰ vr. 76a-b, 77a hafif, 78b evsat, 78a sakil

⁶¹ vr. 70a-71a çardarb, 140a hafif, 71b evsat

⁶² vr. 131b sakil, 132a, 132b sedarb, 133a evsat

⁶³ vr. 122a çardarb, 122b ve 123b sedarb, 123a darbul fetih, 141b sakil

⁶⁴ vr. 114a-b, 112a sakil, 112b evsat, 113b sedarb

⁶⁵ vr. 74a-75a çardarb, 75b ve 76a-b hafif, 73b remel-i kasir

⁶⁶ vr. 48b, 51a, 56a sedarb, 50a evsat, 53b hafif, 56b evsat

⁶⁷ vr. 38b çardarb, 59a-b, 60a evsat, 47b hafif, mahur el-mulakkab bi-uzal firenk 60b hafif

⁶⁸ vr. 82a-b çardarb, 81b, 83a, 84a sedarb, neva şebkarı 81b evsat, neva-yı şebkarı 83a remel-i kasir

⁶⁹ vr. 40a çardarb, 59a-b, 69b evsat, 31a darbulfetih, 69a remel-i kasir

⁷⁰ vr. 65b çardarb, 66a, 67a-b sedarb, 64b sakil, 65a hafif, Irak maye (45b çardarb), Irak el-mulakkab be-gülistan ırak (66a sedarb)

⁷¹ vr. 32b serendaz, 89b, 90a sakil, 91b, 92a-b sedarb, 93b nim sakil, 94b revan

⁷² vr. 87b çardarb, 86b, 106b sakil, 107a, 85b hafif, 85b, 86a, 88a sedarb, 87a evsat

⁷³ vr. 39b cerre hafif, 104a fahte darb, 101b, 103b, 105a-b sakil, 101b ve 102b sedarb, 103a sedarb hafif, 104b hafif, 84b hafif, 88b remel-i kasir

⁷⁴ vr. 97a-b çardarb, 99a-b, 100a, 109b, 111a sedarb, 109a, 110a 116a sakil, 109b remel-i tavil, 47a, 63b, 98b evsat, 98a serendaz

devri müzisyenlerinden olup Hâce Abdülkadir Meragî ile nevbet-i müretteb için 1377'de iddiaya giren kişidir.⁷⁵ Müstensihin imlasını yanlış yazdığı Ali Sitâî,⁷⁶ Safiyyüddin Abdülmü'min'in adı bilinen dört öğrencisinden en meşhur olanıdır⁷⁷ ve bu şahsın bestelerinin XVII. yüzyılda bilinmiş olması imkansızdır. Mevlana Şavur, Mevlana Siyah Kastamoni tezkirelerden anlaşıldığı kadarı ile XV. yüzyıl şairi yani Şems-i Rumi ile çağdaştır. Tezkirelerdeki kayıtlardan XV. yüzyıl şairlerin daha XVI. yüzyılda unutulduklarını öğrendiğimize göre bu şairlerin bestelerinin XVII. yüzyılda bilinmesine imkan yoktur. Derviş Mehmed bir musikişinas olsa bile bu eserlerin bestelerini bilmeden sadece güftelerini XV.yüzyıldan kalma bir mecmuadan aktarmış olmalıdır. Suphi Ezgi bu eseri Kanuni devrinde yazıldığını ifade etmiştir.⁷⁸ Külliyyat'ın verdiği müzik bilgileri üzerinde O. Wright uzun uzun durmuştur. Eserin tarihlendirilmesi üzerinde hiç durmamış ancak onu Osmanlı musikisi hakkında bilgi aktaran klasik eserler arasında değerlendirmiştir.⁷⁹

Şems-i Nahîfî'nin Hayatı: Hakkında ilk bilgiyi veren Sehî, Mevlana Nahîfî'nin Guyende Usta Şems⁸⁰ diye meşhur olduğunu söylediğine göre, sesi güzel, makam icra edebilen bir hanende idi. Taşköprizade'nin el-Mevla Şemseddin, Mecdî'nin Mevlana Şemseddin diye kaydettiği Nahîfî aslen Aydınlıdır.⁸¹ Gençliğinde aldığı temel bilgilerden sonra bilgi ve görgüsünü arttırmak için yolculuğa çıkmağa, o devirde moda olduğu üzere Anadolu'dan çıkıp İran'a⁸² gitmeğe karar verdi.

⁷⁵ Abdülkadir Meragî, *Makasidü'l-elhan* (nşr. İhsan Yarşatır), Tahran, ts., s. 139 ; a.mlf., *Şerh-i Edvar* (nşr. Taki Biniş), Tahran 1370, s. 393; Muinüddin, *Ravzatü'l-cennat* (nşr. M. Kazım İmam), Tahran 1959, II, 39; Dihhuda, *Lugatname*, XV, 498; Terbiyet, M. Ali, *Danışmendan-ı Azerbaycan*, Tahran 1935, s. 160; Bardakçı, M., *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986, s. 25-26

⁷⁶ Kelimenin imlası Osmanlı harfleriyle sin.te.elif.ye.ye olması gerekirken sin.ye.te.elif.ayın.ye şeklinde yazmıştır.

⁷⁷ Diğerleri Şeyh Şemseddin Ahmed Sühreverdi, Hasan Zamiri, Hüsameddin Kutluboğa. bk. Abdülkadir Meragî, *Makasid*, s. 139; amlf., *Şerh-i Edvar*, s. 393.

⁷⁸ Suphi Ezgi, *Nazari Ameli Türk Musikisi*, İstanbul 1933, s. 262

⁷⁹ Wright, O., *Words Without Songs*, London 1992, s. 35-159

⁸⁰ Sehî, *Tezkire: Heşt Bihişt* (haz. Mustafa İsen), s. 133

⁸¹ Taşköprizade, *eş-Şakâiku'n-numânîyye* (nşr. Ahmet Suphi Furat), s. 216; Mecdî, *Hadaiku's-şekaik* (nşr. Abdülkadir Özcan), s. 231

⁸² Latifi, *Tezkire*, s. 289'da Fatih döneminde İran'a gitmenin moda olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca tezkirelerde bunun bir çok örneği vardır.

II. Murad'ın saltanat yıllarında (824-848/1421-1444) seyahata çıkan Şemseddin Hindistan'a, İran'a ve Arabistan'a gitti.⁸³ Şems-i Nahîfî buralarda çeşitli alimlerden ders almış, Arap ve Fars dillerini edebî sanatlarıyla öğrenmiş,⁸⁴ musikî ilminde yeteneğini geliştirmiştir.⁸⁵

Şems-i Nahîfî uzun seyahatlerden sonra Anadolu'ya dönmüş musikîdeki mahareti sebebiyle Sultan Mehmed'in sarayına girmişti.⁸⁶ Nahîfî Şems-i Rumî, Sagari mahlaslı şair ve müzisyen Edirneli Kazzaz Ali ile bir araya gelip fasıllar yapardı. Ancak günün birinde Nahîfî Şems-i Rumî Sultan'ın huzurunda kaynaklarda nasıl ve ne olduğu açıklanmayan bir hata yapmış ve huzurdan uzaklaştırılmıştır.⁸⁷ Şems-i Rumî bundan sonra Bursa'ya yerleşmiş, insanlardan uzak yaşayarak musikî öğrenmek isteyenlere bir dirhem karşılığı ders vermiş. Derslerden sonra eve gider, parası bitinceye kadar evden çıkmazmış. Yetîme adında kızından başka kimseyle konuşmazmış.⁸⁸ 900/1494 yılı civarında⁸⁹ yani II. Bayezid'in saltanatının ortalarında ölmüştür.⁹⁰ Mezarının Bursa Dede Efendi Mescidi haziresinde olduğunu Belîğ kaydetmiştir.⁹¹ Belîğ'in kaydına göre Şeyhülislam Minkarizade Şems-i Aydini'nin torunudur.

Türkçe, Arapça, Farsça şiirleri olduğu söylenen Nahîfî Şems-i Rumî'nin şiirini Sehî'den başka diğer tezkireler kaydetmemiştir. Tursun Bey tarihi gibi diğer Fatih ve II. Bayezid devrinde yazılmış siyasi tarihlerde bahsi geçmeyen Şemseddin Nahîfî'nin XVI. Yüzyılda unutulmuş kişilerden olduğu Latîfî'nin tezkiresinde yer almamasından

⁸³ Sehî, 133

⁸⁴ Sehî, 133

⁸⁵ Taşköprizade, 216; Belîğ, 333

⁸⁶ Taşköprizade, 216; Mecdî, 231

⁸⁷ Taşköprizade, 216; Mecdî, 231

⁸⁸ Taşköprizade, 216; Mecdî, 231-232

⁸⁹ Taşköprizade, 216

⁹⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, II, 161

⁹¹ Belîğ, 333. 1662-1674 tarihlerinde Şeyhülislam olan Minkarizâde Yahya Efendi'nin (ö. 1088/1677) Nahîfî'nin torunu olduğunu yine Belîğ'den öğreniyoruz. Minkarizâde'nin babası Mekke kadısı Alanyalı Ömer Efendi'dir. Minkarizâde müderrislikten sonra Mekke kadısı (1648), üç kere Mısır kadılığı, İstanbul kadısı (1658), Rumeli kazaskeri (1661) ve en son Şeyhülislamlık (1662-1674) yapmıştır. Felç olduğu için emekliye ayrılmıştır (Danışmend, İsmail Hamî, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1947, III, 536)."

anlaşılmaktadır. Kınalızâde Fatih dönemi bazı şairleri yazarken kendi zamanında unutulduklarını vurgular.⁹²

Usta Şems'in hiç bir eserinden bahsetmeyen Sehî'den sonra Taşköprizâde musikî hakkında adını vermediği ancak içeriğinin "daire" yani musikî nazariyatı ve makamlara göre düzenlenmiş güftelerden oluşan bir eser yazdığını belirtir.⁹³ Bu eserin adı çok sonraları Mehmed Süreyya tarafından yazılan Sicill-i Osmanî'de "Bereket" diye verilir.⁹⁴ Buradan hareket eden bir çok kişi eserin bu adını tekrarlamıştır.⁹⁵

SONUÇ: Şimdiye kadar üzerinde durulmamış Şemseddin, Usta Şems veya Şems-i Rumî olarak bilinen Nahîfî mahlaslı Aydınlı şair ve müzisyen aynı kişi olup, Bağdat ve Tebriz'de musikî bilgisini geliştirmiş, Fatih zamanında Edirne sarayında bulunmuş, yaptığı bir hatadan dolayı onun tarafından saraydan uzaklaştırılmıştır. Bursa'da hayatının geri kalan kısmını geçirdiği süre içinde musikî ile ilgili bir eser yazmıştır. II. Bayezid döneminin başlarında ölmüş bir musikîşinastır. Musiki bilgileri veren eserinin adı bilinmemekte, ancak daha sonraki araştırmalarda Bereket diye verilmiştir. Elimizdeki Derviş Mehmed'in yazdığı *Küllî Külliyyat-ı Şemsî Rumi* diye başlayan güfte mecmuası XVII. yüzyıla yani Kanuni devrine ait olduğunu söylenen eserin mühim bir kısmı Fatih zamanında yazılmış bir eserden kopya edilmiş olmalıdır. Eserin içindeki form, usul, makam, bestekar adlarından bu açıkça anlaşılmaktadır. Muhtemelen Derviş Mehmed, Şeyhülislam Minkarizade ile tanışıyordu, onda gördüğü Aydınlı Şems'in mecmuasını, musikiye karşı olduğu için Minkarizade'nin adını anmadan kopya etmiştir. Daha sonra bu eserin geri kalan sayfalarına kendi bildiği veya sevdiği eserleri kaydetmiştir. Bu eserin incelenmesi sayesinde II. Murad, Fatih ve II. Bayezid zamanında yaşamış müzisyenlerin

⁹² Kınalızâde, *Tezkire* (haz. İbrahim Kutluk), Ankara 1978, I, 510

⁹³ Taşköprizâde, 216; Taşköprizâde'nin eserini tercüme eden Mecdî'den itibaren bu konu tekrarlanır. Mecdî, 232; Belîğ, 333; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 333

⁹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, 162

⁹⁵ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlılar Zamanında Musiki Hayatı", *TTK Belleten*, XL/161, Ankara 1977, s. 80; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, II, 608; Ferit Kam, *Hisar'dan Özalp, Türk Musikisi Tarihi*, I, 132; Akdoğan, Onur, *Türk Müziği Bibliyografyası*, İzmir 1989, s. 14-15; Özcan, Nuri, "XV-XVI. yyda Musiki", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s. 474

besteledikleri eserleri, kullanılan makamları ve usullerini öğrenmekteyiz. Edirne sarayında icra edilen bu besteler arasında Fatih'in zevkle dinlediği Arapça veya Farsça güfteli besteler de bu eserden öğrenilmektedir.

KAYNAKLAR:

- Akdoğan, Onur, *Türk Müziği Bibliyografyası*, İzmir 1989
- Anonim, *Tevarih-i Âl-i Osman* (haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 114
- Arel, Sadettin, "Fatih Devri Musikisi", *Musiki Mecmuası*, sy. 63, 1953, s. 76
- Aşık Çelebi (ö. 979/1572), *Meşairü's-şuara* (tıpkıbasım. nşr. O. G. Meredith), Cambridge 1971
- Aşıkpaşazade (ö. 889/1484), *Tevarih* (nşr. Nihal Atsız), İstanbul 1949
- Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin* (nşr. İbnülemin M. Kemal İnal vdğr.), I-II, İstanbul 1951
- Bardakçı, M., *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul 1986
- Belig İsmail (ö. 1142/1729), *Güldeste-i Riyaz-i İrfan*, Bursa 1885
- Beyanî (ö. 1006/1597), *Tezkiretül's-şuara* (haz. İ. Kutluk), Ankara 1997
- Binai, *Risale der musik*i (nşr. Nasrullah Purcevani), Tahrân 1989
- Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1915
- Danışpejuh, "Edvar-ı Sultanî", *Hâner-u merdum*, sy. 173, Tahrân 2535 şş., s. 19
- Deyhim, *Tezkire-i Şuara-i Azebaycan*, Tebriz 1986
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Musikîsi Antolojisi*, I-II, İstanbul 1942
- Hadidi (ö. 940/1533), *Tevarih-i Âl-i Osman* (haz. N. Öztürk), İstanbul 1991
- Hayyampur, *Ferheng-i Suhenveran*, Tebriz 1340
- İbn Kemal (ö. 940/1534), *Tevarih* (haz. Ş. Turan), Ankara 1957
- İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı Şairleri*, Ankara 1988
- Katip Çelebi, *Kefî'z-zunun* (nşr. M. Şerefettin Yaltkaya), Ankara 1941
- Latîfî (ö. 993/1585), *Tezkire*, İstanbul 1314/1896
- Mecdî (ö. 999/1590), *Hadaikü's-şekaiik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1269'dan ofset İstanbul 1986
- Mehmed Süreyya (ö. 1327/1909), *Sicill-i Osmanî*, I-III, Heppenheim 1971
- Muinüddin İsfizârî (ö. 915/1509), *Ravzatü'l-cennat* (nşr. M. Kazım İmam), I-II, Tahrân 1959
- Oruç Beğ (ö. 907/1502'den sonra), *Tevarih: Oruç Beğ Tarihi* (haz. N. Atsız), İstanbul, ts. (Tercüman yayını)
- Özalp, M. Nazmi, *Türk Musikisi Tarihi*, I, İstanbul ts. (1986)
- Özcan, Nuri, "XV-XVI.yyda Musikî", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s. 471-485
- Öztuna, Yılmaz, *Türk Musikîsi Ansiklopedisi*, I-II, İstanbul 1969
- Riyazizade, *Esmâ'ül-kütüb* (nşr. M. Altuncı), Kahire ts. (Mektebetül Hancı)
- Sehi, *Tezkire* (haz. Mustafa İsen), İstanbul 1980
- 883/1478 *Senesi Defteri* (Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar: 883/1478 Senesi Defteri", *Tarih-i Osmanî Encümeni*, sy. 49, 1335-1337, s. 1 vd.)
- Suphi Ezgi, *Nazari ve Ameli Türk Musikisi*, IV, İstanbul 1940
- Taşköprizade (ö. 968/1561), *eş-Şekâikun-numaniyye* (nşr. Ahmet Subhi Furat), İstanbul 1985
- Tolasa, Harun, *Sehi, Latîfî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre XVI. yy. Edebiyat Araştırması ve Tenkidi*, İzmir 1983
- Tursun Bey (ö. 905/1500), *Tarih-i Ebulfeth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977
- Uzunçarşılı, "Osmanlılar Zamanında Musikî Hayatı", *TTK Belleten*, XL/161, Ankara 1977, s. 80